

## İMAN ESASLARI AÇISINDAN BİR TEFEKKÜR DÜNYASI OLARAK MİKROPLAR ÂLEMİ

Mustafa Said İŞERİ<sup>1</sup>

### Öz

Koronavirüsün küresel gündem olduğu ve nazar-ı dikkatleri mikroplar dünyasına çevirdiği bir dönemde kaleme alınan bu makalede ilk olarak Kur'an'da düşünmeye ve tefekkür etmeye teşvik hakikati üzerinde durulmaktadır. Kur'an en genel manada hem vahyi hem de kâinatı tefekkür etmeye yöneltmektedir. Ancak mikro âlem ve onun içinde mikroplar âlemi insanoğlunun kâinat tefekkürlerinin en ıssız alanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna binaen makalede ikinci olarak mikroplar âlemi- nin muhteşem bir tefekkür dünyası olarak önemine dikkat çekilmektedir. Üçüncü kısım- da ise imanın altı esası perspektifinden mikroplar dünyasının tefekkür edilmesine odaklanılmaktadır. Risale-i Nur'un farklı eserlerinde yer alan mikroplar âlemi tefek- kürleri her bir iman esası açısından incelenerek dikkat nazarlarına sunulmaktadır.

### Anahtar Kelimeler

İman esasları, koronavirüs, mikroplar âlemi, pandemi, tefekkür

## THE REALM OF MICROBES AS A WORLD OF CONTEMPLATION IN TERMS OF FAITH

### Abstract

This article, which is written at a time when the coronavirus was on the global agenda and attention is turned to the world of microbes, first focuses on the fact of encouraging thinking and contemplation in Qur'an. In the most general sense, Qur'an directs both the revelation and the universe to contemplation. However, the micro-world and the world of microbes within it appear as one of the most desolate areas of humankind's contemplation of the universe. Accordingly, the article secondly draws attention to the importance of the world of microbes as a magnificent world of contemplation. The third part focuses on contemplation of the world of microbes from the perspective of the six pillars of faith. Contemplations on the world of microbes in the different works of Risale-i Nur are examined in terms of each faith principle and presented to the attention.

### Key Words

Fundamentals of faith, coronavirus, microbes, pandemic, contemplation

<sup>1</sup> İstanbul (saidiseri@gmail.com)

Gönderim Tarihi: 30.07.2021, Kabul Tarihi: 04.08.2021

Mikroskobik bir ordu bir buçuk yıldır dünyanın ana gündemini meşgul etmektedir. Koronavirüsün (Covid-19) pandemiye dönüşmesi tüm dikkatlerin ve merakların bu gizemli orduya odaklanmasını sağlamıştır. Dünyanın en güçlü ordularına sahip devletler ve milletler mikroskobik bir ordu karşısında en derin bir aciziyeti yaşamıştır. Aslında insanoğlunun kendini en güçlü hissettiği, kibrinin arşa değdiği bir noktada aciziyetinin gösterilmesi Allah'ın bir sünnetullah kanunudur. Kur'an insanoğluna had-dinin bildirilmesi için gökten bir ordu indirilmesine gerek görülmeyeceği ve buna te-nezzül edilmeyeceğini ifade etmektedir.<sup>2</sup> Koronavirüs pandemisinin çarpıcı bir tarzda gösterdiği gibi cünud-ı ilahinin en küçüğüne arş emri verilmesi ne derece aciz varlıklar olduğumuzu anlamamamız için yeterli olmuştur.

Koronavirüs pandemisiyle birlikte temizlik, maske ve mesafe kavramları insanlığın vird-i zebanı olmuştur. Zira virüs temas ile yayılıyor. Buna binaen eşyalar ve insanlarla temasın olabildiğince en aza indirgenmesine mecburiyet hâsıl oluyor. Temas denince Kur'an'da *messe* kelimesinin kullanıldığı bağlamlar akla geliyor. Rağıp İsfahani'ye göre dokunma anlamına gelen *messe* kelimesi Kur'an'da insana dokunan her bir eziyet için de kullanılmaktadır.<sup>3</sup> Enbiya suresinin kırk altıncı ayetinde de böyle bir dokunuştan bahsedilir. Rabbimizin azabının bir tek kokucuğunun temasının insanın kusur ve hatalarından pişmanlığı için yeterli geleceği vurgulanır. Bu ayet ile Kur'an bir şeyi zıddından yansıtmak prensibiyle Allah'ın en küçük bir azabı ve ikazına karşı insanın derin çaresizliği ve mutlak aciziyetini dile getirir. Bu manada gerçekten de koronavirüs bir yönüyle Rabbimizin azabının kokusu hükmüne geçmesi ve temas ile yeryüzünün her tarafına hızla yayılmasıyla tüm insanlığı bir taraftan ürkütüp korkuturken bir taraftan da düşündürmeyi başarmıştır.

Koronavirüsün küresel gündem olduğu ve nazar-ı dikkatleri mikroplar dünyasına yönelttiği bir dönemde kaleme alınan bu makalede ilk olarak Allah'ın ezeli kelamı olan Kur'an'da düşünme ve tefekkür etmenin teşvik edilmesi hakikati üzerinde durulmaktadır. İkinci olarak mikroplar âleminin muhteşem bir tefekkür dünyası olarak önemine dikkat çekilmektedir. Üçüncü kısımda ise Risale-i Nur eserlerinde yer alan mikroplar âlemi tefekkürlerinin bazı misalleri imanın altı esası açısından irdelenmektedir.

### **Kur'an'da Tefekkür Hakikati**

İlk emri "oku" (*ikra*) olan Kur'an-ı Hakîm'de tefekkür hakikati çok önemli yer tutan bir meseledir. Zira akıllı ve vicdanlı bir varlık olan insanın yaratıcısına en anlayışlı

---

2 Yasin 36/28.

3 Rağıp İsfahani, *Müfredât | Kur'an Kavramları Sözlüğü* (İstanbul: Çıra, 2010), 999.

bir muhatap olarak öncelikle Allah'ın ezeli kelamı olan Kur'an-ı Hakîm'i doğru anlaması ve Kur'an'ı bir bakışla hem kendisinin hem de kâinatın yaratılış maksatlarını keşfetmesi için tefekkür etmeye ihtiyacı vardır. Buna binaen Kur'an-ı mu'cizü'l-beyanda düşünmeyen, aklını ve kalbini kullanmayan gafillerin hayvanlar gibi hatta onlardan daha aşağı olduğu<sup>4</sup> ihtar edilmektedir.<sup>5</sup> İmam Gazzalî *Miškâtü'l-Envâr* isimli eserinde bu ayeti yorumlarken şehadet âleminin çukurları ile yetinerek yaşamayı hayvanlık ve insanlıktan mahrumiyet olarak nitelendirmiştir. Ayette dile getirilen hayvandan daha aşağı olma halini ise insanın –hayvandan farklı olarak– tefekkür etme ve melekût âlemine nüfuz etme kabiliyetini kullanmaması ile izah etmiştir.<sup>6</sup>

Kur'an'da düşünmeye ve tefekkür etmeye yönelten birçok ayet bulunmaktadır. Bu ayetler tefekkür (18), tedebbür (4), ulûl-elbab (16), nazar ve müştakları (128), akıl ve müştakları (49), ilim ve müştakları (yüzlerce) ile insanın duyularını, aklını ve kalbini kullanarak düşünmesini teşvik etmektedir. Müfessir Tantavî'ye göre fıkıh ve İslam hukuku (150) ile ilgili ayetlerden çok daha fazla ilim ve tefekkürü (750'den fazla) teşvik eden ayetler vardır.<sup>7</sup> Bir meselenin ehemmiyetinin beyanı ve ispatı için Kur'an'ın tek bir ayeti ve hatta ayetin bir işareti de kâfi iken Kur'an'ın her dokuz ayetinden birinin ilim ve tefekkürü teşvik ediyor oluşundaki tahşidat ise son derece dikkat çekici bir hakikattir.

Kur'an'daki bazı kavramları “tefekkürün semantik gök adaları” olarak nitelendiren Sadık Kılıç *nazar, tevessüm, taharri, kırâ'a, temhîs, fikr, tahassüs, rûsuh ve bedî* gibi kudsi kelimeleri tefekkür küresinin semantik alanları olarak belirtmiştir.<sup>8</sup> Ayrıca Kur'an'ın semantik okyanusunda *fehm, akıl, ilim, şuur, besair, fikh, idrak ve lübb* gibi düşünüp tefekkür etmeye dair başka kavramsal birimlerin de bulunduğunu ve tüm bunların iç içe geçerek ezeli kelamın anlam dünyasını zenginleştirdiğini vurgulamıştır.<sup>9</sup> İmanın temel metni olan Kur'an'daki düşünme ve tefekkür etmeye yönelik tüm bu teşviklerin imanın bilgi, gözlem, yeni tasarımlar ve ifadelerle desteklenmesi, temellendirilmesi, görünür ve hissedilir hâle getirilme merhalesi olarak yorumlanabileceğini dile getirmiştir.<sup>10</sup>

Bediüzzaman Said Nursi hakikate ulaştırın en kısa, en güvenli ve en kapsamlı Kur'anî dört yoldan (*tarik*) istifade ettiğini belirtmiştir. Bu yollardan (üçü acz, fakr, şefkat) biri de tefekkür yoludur. Bediüzzaman hakikat yollarından tefekkür ve aşk

4 Araf, 7/179.

5 Mustafa Çetin, “Kur'an'da Tefekkür Kavramı”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1994): 43.

6 İmam Gazzalî, *Miškâtü'l-Envâr* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021), 27.

7 Çetin, “Kur'an'da Tefekkür Kavramı”, 45.

8 Sadık Kılıç, “Kur'an'da Tefekkürün Semantik Evreni”, *Diyanet İlmî Dergi* 54 (2018): 41.

9 Kılıç, “Kur'an'da Tefekkürün Semantik Evreni”, 82.

10 Kılıç, “Kur'an'da Tefekkürün Semantik Evreni”, 44.

yollarını karşılaştırarak tefekkürün aşka göre çok daha zengin, parlak ve geniş bir yol olduğunu ifade etmiştir.<sup>11</sup>

Fussilet suresinde hem iç dünyada (*enfüsi*) hem de dış dünyada (*âfâki*) ayetler ve deliller olduğu bildirilmektedir.<sup>12</sup> Buna binaen tefekkürün kemale ermesi için hem enfüsî hem de afakî tefekkürün olması gerekliliğinden bahsedilmiştir. “Tefekkür gafleti izale eder” diyen Bediüzzaman iç tefekkürün (*enfüsi tefekkür*) derinden ve detaylı olarak, dış tefekkürün (*afâki tefekkür*) ise genel ve ayrıntıda boğulmadan yapılmasının gerekliliğini dile getirmiştir. Dış tefekkürü dipsiz ve sahili olmayan bir denize benzeten Bediüzzaman âfâki âleme dalındığında manevi olarak boğulma tehlikesine dikkat çekmiştir. İç tefekkürü derinlemesine ve dış tefekkürü ise bütüncül bir bakışla gerçekleştirmenin kişiyi vahdete yaklaştırıp kesrette boğulmaktan kurtardığını belirtmiştir.<sup>13</sup>

Bakara suresinde Allah’ın istediği kuluna ilahi hikmetini verdiği, bu hikmetin çok büyük bir hayır olduğu ve onun kıymetini ise ancak üstün akıl sahiplerinin (*ulû’l-elbab*) anlayabileceği bildirilmektedir.<sup>14</sup> Bu ilahi hikmet ise ancak Kur’anî tefekkür ile elde edilebilir. Cehalet, gaflet, üflet ve nisyan gibi zafiyetlere maruz bir insan için tefekkür ibadetinin çok büyük bir ehemmiyeti haizdir. Tefekkürün gayesi ise varlık âlemlerini ve bu âlemlerdeki ilahi faaliyetleri anlamak ve anlamlandırmaktır. Bu tefekkürü gayretin merkezinde ise en başta Allah-kâinat-insan ilişkisinin sırlarının keşfedilmesi yer almaktadır.

Bediüzzaman’a göre Allah’ın azametli ve haşmetli rububiyetinin mevcudiyeti akıl ve şuur sahibi varlıkların muhatabiyetini ve tefekkürünü gerektirmektedir. Rububiyet kâinatı baştanbaşa, en küçük varlıklardan en büyüklerine kadar muhteşem ve harikulade bir sanat sergisine dönüştürmüştür. Rububiyetin bu geniş dairesine mukabil olarak tefekkür, istihsan, takdir, teşekkür ve iman vazifelerini yerine getirecek kâinat genişliğinde bir kulluk dairesi bulunmalıdır. “Daire-i Rububiyet”-“daire-i ubudiyet” ve “levha-i san’at”-“levha-i tefekkür ve istihsan ve teşekkür ve iman” kavramsallaştırmalarıyla Bediüzzaman tefekkürün en temel bir varoluş meselesi olduğunu şöyle dile getirmiştir:

“Biri gayet muhteşem, muntazam bir daire-i rububiyet ve gayet musanna, murassa bir levha-i san’at. Diğeri gayet münevver, müzehher bir daire-i ubudiyet ve gayet vâsi, câmi’ bir levha-i tefekkür ve istihsan ve teşekkür ve iman vardır –ki ikinci daire bütün kuvvetiyle birinci dairenin namına hareket eder.”<sup>15</sup>

11 Bediüzzaman Said Nursi, *Sözler* (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012), 641.

12 Fussilet 53/41.

13 Bediüzzaman Said Nursi, *Mesnevî-i Nuriye*, trc., Abdülmecid Nursi (İstanbul: Söz Basım Yay., 2012), 193.

14 Bakara 2/269.

15 Nursi, *Sözler*, 316.

Rububiyet dairesinin kibriya ve azameti ubudiyet dairesinin de vüsatini ve külli-yetini gerektirmektedir. Yani zerrelere galaksilere hükmeden görkemli bir ilahi saltanata tam anlamıyla mukabele edilmesi yalnız insanlar ve cinlerin tefekkür, tesbih, hamd ve ibadetleriyle gerçekleşmiyor. İnsanlar ve cinler kâinat külliyyetinde yerine getirilmesi gereken bu büyük kulluk vazifesinin ancak çok cüz'i bir kısmını yapabilirler. Buna binaen yüz milyarlarca galaksideki yüz milyarlarca yıldızdan yedi kat sema tabakalarına ve Arş-ı Azam'a kadar gayet geniş ubudiyet daireleri için çok sayıda melek ve ruhani türünün varlığı elzemdir. Kâinatın her köşesinde her bir melek kendi vazifeli olduğu âlemde yaratılışı seyredip tefekkür etmekte, kendi dili ve kabiliyetleriyle külli bir tarzda tesbih ve ibadet etmektedir. Rububiyetin muhteşem saltanatu bu manada kâinatı büyük bir mescide dönüştürürken sayısız melekler ve ruhaniler de bu mescidin her köşesini saflarıyla doldurup ibadet ve tefekkürleriyle her mekânı şenlendirmektedir.

“Madem bu nihayetsiz tezyinat nihayetsiz bir vazife-i tefekkür ve ubudiyet ister. Halbuki ins ve cin şu nihayetsiz vazifeye, şu hikmetli nezarete, şu vüs'atli ubudiyete karşı milyondan ancak birisini yapabilir. Demek bu nihayetsiz ve çok mütenevvi olan şu vezaif ve ibadete nihayetsiz melaike envaları, ruhaniyat ecnasları lazımdır ki şu mescid-i kebîr-i âlemi saflarıyla doldurup şenlendirsinsin.”<sup>16</sup>

Kur'an'da tefekkürü emreden ayetleri genel manada ikiye ayırmak mümkündür. Birincisi Kur'an'ın bizzat kendisinin yani ayetlerinin tefekkür edilmesini teşvik ettiği ayetlerdir. Buna misal ise “Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerin üzerinde kilitleri mi var?”<sup>17</sup> ve “Ant olsun biz Kur'an'ı düşünüp öğüt alınması için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan?”<sup>18</sup> gibi ayetlerdir. İkincisi de kâinatın tefekkür edilmesine davet eden ayetlerdir. Mesela “Göklerdeki ve yerdeki her şeyi kendi katından (bir nimet olarak) sizin hizmetinize vermiştir. Elbette bunda düşünen bir toplum için deliller vardır”<sup>19</sup> gibi ayetler kâinatın ve içindeki varlıkların tefekkür edilmesini teşvik etmektedir.<sup>20</sup>

Bediüzzaman “Kalem-i kudretin mektubatını mütalaa ile tefekkür etmektir”<sup>21</sup> diyerek kâinatın ve kevnî ayetlerin birer kitap, birer mektup gibi okunması ve tefekkür edilmesinin gerekliliğine dikkat çekmiştir. Ona göre Kur'an'da bahsi geçen varlıklar dört yönüyle tefekkür konusu olmaktadır. Birincisi bahsi geçen her bir varlığın muntazam ve mevzun yani sistemli ve ölçülü yaratılışına dikkat çekilerek Allah'ın varlığı,

16 Nursi, *Sözler*, 679.

17 Muhammed, 47/24.

18 Kamer, 54/17, 32.

19 Casiye, 45/13.

20 Kemal Sözen, “Din-Tefekkür İlişkisi”, *Diyanet İlmî Dergi* 54(4) (2018): 93-94.

21 Bediüzzaman Said Nursi, “Nurun İlk Kapısı”, *İlk Dönem Eserleri* içinde (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012), 59.

birliği ve saltanatının ilan edilmesidir. İkincisi Kur'an'da ismi zikredilen varlıkların birer fennin konusu olması nedeniyle İslamiyet'in hakiki fenlerin özünü teşkil ettiğine işaret edilmesidir. Üçüncüsü kevnî ayetler ile vahiy arasında herhangi bir kopukluk olmayıp aksine çok güçlü bir irtibat bulunduğu ve birbirinin manasını tamamladığına dikkat çekilmesidir. Neticede her ikisi de Allah'ın ayetleridir; biri kudret ayetleri, diğeri de kelimî ayetleridir. Dördüncüsü ise kâinat tefekkürleriyle insanın –şuhudî bir tarzda– hakikate yöneltilmesinin teşvik edilmesi ve gafletten uyandırılmasıdır.<sup>22</sup>

Bediüzzaman Kur'an ayetlerinin tefekküründe ve ayetlerden feyizlenmekte asrımızda yaşanan zorluklara da dikkat çekmiştir. Bu çerçevede Kur'an'ın ilk nüzul ettiği dönemden günümüze kadar geçen süre zarfında meydana gelen değişimleri nazarı dikkate arz etmiştir. Kur'an nüzul ettiğinde çok büyük bir inkılâp gerçekleşmiştir. Bu inkılâp neticesinde aydınlık ve karanlık, iman ve küfür, hayır ve şer bütünüyle birbirinden ayrılmıştır. Yani İslamiyet tüm güzellikleri ve hayırları üzerinde toplamıştır. Bu İslami ve Kur'anî inkılâp ona ittiba eden insanların her türlü güzel ahlakını ortaya çıkarmış ve yüksek duygularını uyandırmıştır. Böyle bir çağda bütün duyguları uyanmış ve kabiliyetleri inkişaf etmiş olan Sahabeler iman ve Kur'an hakikatlerinden tam anlamıyla, tüm inceliklerini fark ederek istifade etmiştir. Ancak asrımıza gelinceye kadar gaflet ve ülfet perdeleri yıllar geçtikçe artmış, kalınlaşmıştır. Doğru ile yalan, hayır ile şer, aydınlık ile karanlık birbirine karışmıştır. İslam toplumunda yüksek ahlak ve hassas ince duygular birer birer sönmüş, gizlenmiş, kaybedilmiş ve unutulmuştur. Böyle bir dönemde ise iman ve Kur'an hakikatlerinin feyzinden istifade etmek çok zorlaşmıştır. Bu feyzi almayı sağlayacak Kur'anî bakışın kazanılabilmesi için imani tefekkür metodunun çok güçlü bir tarzda elde edilebilmesine ihtiyaç söz konusudur.<sup>23</sup>

Bediüzzaman “Bir saat tefekkür bir sene nafil ibadetten hayırlıdır” hadis-i şerifine binaen tefekkürü manevî bir ibadet türü olarak görmüş ve eserlerinde *ibadet-i tefekkürîye* ifadesini sıkça kullanarak bu kulluk vazifesinin önemine dikkat çekmiştir. Bediüzzaman'ın *tevhid-i hakiki* ifadesiyle kavramsallaştırdığı her bir şeyde Allah'ın kudret mühürlerini görebilmek, hiçbir tarzda yardımcı ve ortağının bulunmadığını tasdik etmek, her şeyden Allah'ın varlık ve birliğine birer pencere açabilmek hakikati de ancak Kur'anî bir tefekkür ile gerçekleşebilir.<sup>24</sup> Bu manada Bediüzzaman'ın manevî cihadının odağında yer alan tahkiki imanı kazanma ve kazandırma çabasının ana omurgasını tefekkür mesleğinin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca bu çerçevede tefekkür mesleğinin en önemli anahtar kavramları olarak ise mana-yı harfî, mana-yı ismî,<sup>25</sup> nazar ve niyet hakikatleri öne çıkmaktadır.

22 Bkz. Bediüzzaman Said Nursi, *Muhakemat* (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012), 23.

23 Nursi, *Sözler*, 661.

24 Nursi, *Sözler*, 390.

25 Mana-yı harfî ve mana-yı ismî kavramlarına dair daha detaylı bir analiz için bkz. Mustafa Said İşeri,

## Mikropların Muhteşem Dünyası

Koronavirüs ilk olarak 2019'un sonlarında Çin'in Vuhan şehrinde görülmüş ve dünya çapında yayılarak pandemiye dönüşmüştür. 2020'ye damgasını vuran pandemi 2021'i de etkilemeye devam etmektedir. Salgın hastalıklar insanlık tarihini daima derinden etkilemiştir. Koronavirüs de sağlık, eğitim, psikoloji, sosyoloji, hukuk, siyaset, ekonomi, aile, kültür, teknoloji ve inanç gibi birçok yönden insanlığı etkilemeyi sürdürmektedir. Bu durum ise tarihin hiçbir döneminde olmadığı derecede bu mikro dünyaya nazarların odaklanmasını ve merakların celp edilmesini netice vermektedir.

Mikropların keşfi on yedinci yüzyılda Antonie van Leeuwenhoek'un (1632-1723) mikroskop yapmasıyla gerçekleşmiştir. 1676'da Leeuwenhoek üç hafta boyunca suda beklettiği bir biberi mikroskop altında incelerken şaşırarak suda minik hayvancıkların yüzdüğünü görmüştür. Leeuwenhoek "İnsanın dişleri üzerindeki kalıntılarda bu hayvanların sayısı bir krallıktaki insan sayısından fazla bence" diyerek hayretini dile getirmiştir.<sup>26</sup> Leeuwenhoek bu hayvancıkların bulaşıcı hastalıkların nedeni olduğunu ileri sürse de mikrop teorisi ancak iki yüz yıl sonra Louis Pasteur'un (1822-1895) çalışmalarıyla kabul görmeye başlamıştır. Bakteriyolojinin altın çağı ise 1877'de Robert Koch'un (1843-1910) şarbon hastalığına yol açan şarbon basilini izole etmesiyle başlamıştır. Bu tarihten sonra on dokuzuncu yüzyılın sonlarında difteri, tifoid, cüzam, zatürre, veba, tetanoz ve frengiye sebep olan mikropların tümü tanımlanmıştır.<sup>27</sup> Virüslerin keşfi ise 1932'de elektron mikroskopunun icadıyla gerçekleşmiştir.<sup>28</sup>

Yaygın bir kanaate göre mikrobu bulan ilk kişi on beşinci yüzyılın meşhur doktorlarından Akşemseddin'dir. Ancak mikroorganizmalara ilişkin deneysel ve gözlemsel keşif ilk olarak Leeuwenhoek tarafından yapıldığından Akşemseddin'in böyle bir keşfi yapması mümkün değildir. Lakin Akşemseddin *Madde el-Hayât* isimli eserinde bütün hastalıkların -bitki ve hayvanlarda olduğu gibi- gözle görünmeyen tohumları olduğunu ileri sürmüştür. Henüz mikroskopun bulunmadığı bir zamanda Akşemseddin'in hastalıkların tohumlarla yayıldığını düşünerek mikrop teorisini ima etmesinin tıp tarihinde önemli bir yerinin olduğunu belirtmek de elzemdir.<sup>29</sup>

Mikrop, mikroskobik boyuttaki her organizma (bakteri, virüs, tekhücreli) için kullanılır.<sup>30</sup> Mikrop ancak mikroskopla görülebilen varlıklara verilen genel bir isimdir.

"Risale-i Nur'un İki 'Odak Kelime'si: Mana-yı İsmî ve Mana-yı Harfî", *Köprü* 141 (Eylül-Aralık 2018).

26 Dorothy H. Crawford, *Ölümcül Yakınlıklar | Mikroplar Tarihimizi Nasıl Şekillendirdi?* (İstanbul: Metis, 2019), 163.

27 Crawford, *Ölümcül Yakınlıklar | Mikroplar Tarihimizi Nasıl Şekillendirdi?*, 164.

28 Crawford, *Ölümcül Yakınlıklar | Mikroplar Tarihimizi Nasıl Şekillendirdi?*, 165.

29 Yavuz Unat, "Mikrop Kuramı ve Akşemseddin", 2 Ağustos 2021 tarihinde erişildi. [https://www.academia.edu/38218948/Mikrop\\_Kuram%C4%B1\\_ve\\_Ak%C5%9Femseddin](https://www.academia.edu/38218948/Mikrop_Kuram%C4%B1_ve_Ak%C5%9Femseddin)

30 Crawford, *Ölümcül Yakınlıklar | Mikroplar Tarihimizi Nasıl Şekillendirdi?*, 12.

Buna binaen mikrop denince bakteri, virüs, parazit, mantar, riketsia gibi her türlü mikroorganizma kastedilir. Bu geniş kapsamıyla değerlendirildiğinde mikroplar havada, suda, toprakta ve canlı bedenlerinde yani yeryüzünün her tarafında bulunur.

Mikroplar çok küçük oldukları ve gözle görülmedikleri için insanoğlunun dikkatini çekme noktasında daha büyük yaşam formlarının gölgesinde kalırlar. Lakin yeryüzündeki hayvan yaşamının toplam biyokütlesinin yirmi beş katı büyüklüğündeki biyokütleleriyle gezegenin en kalabalık canlı topluluğunu oluştururlar. Çoğu zararsız olan mikropların bir milyondan fazla türü olduğu düşünülmektedir. Mikroplar her yeredir; solunan havada, içilen suda ve yenilen yiyeceklerde bu mikroorganizmalar mevcuttur. Canlı organizmaları öldüğünde onları parçalara ayıranlar arasında en başta mikroplar vardır. Her ton toprak 10 katrilyon mikrop barındırmaktadır. Bu mikropların çoğu organik maddeleri parçalayarak bitkilerin yararlanacağı temel nitratların oluşumuna hizmet ederler. Bu nitrojen bağlayıcı bakteriler her yıl 140 milyon ton atmosferik nitrojeni dönüştürerek tekrar toprağa verirler.<sup>31</sup> Bir bakteri uygun koşullarda üç gün içinde dünyadan daha ağır çeken bir koloni üretebilir.<sup>32</sup>

Her insan toplam bir kilogram ağırlığında yüz trilyon mikrop taşır. İnsanı tehlikeli mikropların saldırısına karşı koruyan, sindirimine yardımcı olan ve bağışıklık sistemini uyararak dört yüzden fazla türde mikrop tespit edilmiştir. Yeryüzünde yaratılan milyonlarca mikrop türünün yalnızca küçük bir yüzdesinin insanlarda hastalığa neden olduğu bilinmektedir.<sup>33</sup>

Dorothy H. Crawford mikroplar karşısında insanoğlunun cehaleti ve çaresizliğini şu çarpıcı sözleriyle ifade etmiştir:

“Mikroplar küresel toplumumuzdan faydalanmanın yolunu hemen bulabiliyorken bizler onları denetim altına alacak küresel çözümler bulmaktan henüz uzacağız.”<sup>34</sup>

Diğer canlı türlerine nispeten insanoğlunun daha az bilgiye sahip olduğu mikroplar dünyası imanî ve Kur’anî bir tefekkürün de konusu olan muhteşem bir âlemdir. Zerreler ile “La ilahe illallah” yazmak devasa yıldızlarla “La ilahe illallah” yazmaktan daha aşağı olmayıp belki daha büyük bir kudret, sanat ve ilmi gerektirir. Bu kıyas gibi mikroplar dünyası da böcekler, balıklar ya da kuşlar âleminden aşağı olmayıp belki daha hayret verici ve merak uyandırıcı bir ibret ve tefekkür dünyasıdır. Haluk Nurbaki bu meselede hissiyatımıza ve fikriyatımıza şöyle tercümanlık etmektedir:

---

31 Crawford, *Ölümçül Yakınlıklar | Mikroplar Tarihimizi Nasıl Şekillendirdi?*, 24.

32 Crawford, *Ölümçül Yakınlıklar | Mikroplar Tarihimizi Nasıl Şekillendirdi?*, 25.

33 Crawford, *Ölümçül Yakınlıklar | Mikroplar Tarihimizi Nasıl Şekillendirdi?*, 27.

34 Crawford, *Ölümçül Yakınlıklar | Mikroplar Tarihimizi Nasıl Şekillendirdi?*, 205.



“Başka delile ne lüzum var: bir mikrobun hayatı, bana, Halık’ın azamet ve vahdaniyetini göstermeye kâfidir!”<sup>35</sup>

### İman Esasları Bağlamında Mikroplar Âlemi

Risale-i Nur külliyatında Kur’anî metot ile iman hakikatleri perspektifinden çok zengin bir muhtevada kâinat ve mevcudat tefekkürleri yer almaktadır. Mikro âlem tefekkürlerinin en temeli ve en muhteşemi Otuzuncu Söz’ün ikinci maksadı olan Zerre risalesidir. Bu risalede *zerre* kavramıyla atomlar ve atom altı parçacıklardan esir zerrelere kadar maddenin en küçük parçaları imani bir tefekkür ile ele alınmaktadır. Mikro âlemin canlı unsurları olan mikroplar âlemi de Risale-i Nur’un birçok eserinde nazar-ı dikkate verilmektedir. Özellikle insanın aciziyet ve zafiyetinin vurgulanması makamında ancak bir mikroskop ile görülebilen bir mikroba direnemeyip mağlup olduğuna dikkat çekilmektedir.

“İ’lem ey mağrur, mütekebbir, mütemerrid nefis! Sen öyle bir zafiyet, acz, fakirlik, miskinlik gibi hallere mahalsin ki ciğerine yapışan ve çok defa büyültükten sonra ancak görülebilen bir mikroba mukavemet edemezsin; seni yere serer, öldürür.”<sup>36</sup>

*Mesnevî-i Nuriye* isimli eserde mikrop kelimesi mecazi anlamda da kullanılmıştır. Bu eserde “ene ve enaniyet mikrobi”<sup>37</sup> tabiriyle en korkunç bir tehdiye dikkat çekilmiştir.<sup>38</sup> Birçok faydalı türlerinin yanı sıra hastalığa yol açabilen bir mikrop en fazla insanın kısa dünya hayatının sona ermesine yani ölümüne yol açabilir. Ancak ene ve enaniyet mikrobi ise insanın ebedi hayatını tehdit eden çok daha dehşetli ve zararlı manevi bir mikroptur. Buna binaen insanın endişe etmesi ve korkması gereken asıl mikroplar başta enaniyet olmak üzere vesveseler, günahlar, isyanlar gibi manevi tehditler olmalıdır.

Makalenin bu bölümünde imanın altı esası perspektifinden mikroplar dünyasının tefekkür edilmesine odaklanılmaktadır. Risale-i Nur’un farklı eserlerinde yer alan

35 Haluk Nurbaki, “Mikroplar Âlemi”, *Büyük Doğu* 19, (17 Şubat 1950).

36 Bediüzzaman Said Nursi, “Hubab”, *Mesnevî-i Nuriye* içinde, trc., Abdülmecid Nursi (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012), 114; “İ’lem bil ey mütemerrid, mağrur ve mütekebbir ene! Derece-i za’f ve aczine, fakr ve meskenetine bak ki; çok defa büyütüldükten sonra ancak görülebilen bir hayvancık, bir mikrop, seninle mübareze ve müsaraa edebiliyor ve seni mağlup edip bîhuş bir tarzda yere serebiliyor.” Bkz. Bediüzzaman Said Nursi, “Hubab”, *Mesnevî-i Nuriye* içinde, trc., Abdülkadir Badıllı (İstanbul: İttihad Yayıncılık, 2010), 196-197.

37 Nursi, “Hubab”, trc., Abdülmecid Nursi, 136; “İşte Nakşibendîler zikir hususunda ittihaz ettikleri zikir-i hafî sayesinde kalbin fethiyle ene ve enaniyet mikrobunu öldürmeye ve şeytanın emirberi olan nefis-i emarenin başını kırmaya muvaffak olmuşlardır. Kezalik Kadirîler de zikir-i cehrî sayesinde tabiat tağutlarını tarümâr etmişlerdir.”

38 Abdülkadir Badıllı’nın çevirisinde mikrop ifadesi yer almamaktadır: “İşte Nakşibendî evliyaları, enaniyet dağınmı delmek suretiyle habbe-i kalbin fethine ve bir kısa yolun keşfine ve zikir-i hafî matkabıyla nefsin başını yarmaya muvaffak oldukları gibi...” Bkz. Nursi, *Mesnevî-i Nuriye*, trc., Abdülkadir Badıllı, 234.

mikroplar âlemi tefekkürleri her bir iman esası açısından irdelenerek nazar-ı dikkate sunulmaktadır.

### **Allah'a İman**

İmanî bir perspektiften mikroplar âlemi tefekkür edildiğinde muhteşem bir ordu hatta çok çeşitli ordulardan teşekkül eden mikro bir kâinat manzarasıyla karşılaşılır. Yeryüzünde her ân yaratılan milyonlarca tür bitki ve hayvan orduları gibi mikroplar da muhteşem ordular teşkil ederler. Tüm diğer ordular gibi mikrop ordularının da hisleri, yetenekleri, vazifeleri, cihazları, rızıkları, elbiseleri, silahları gibi varlıkları için gerekli olan tüm ihtiyaçları hem çok çeşitli hem de çok düzenli, eksiksiz, kusursuz ve vakti vaktine karşılanmaktadır. Bu ise zerre ordularından mikrop ordularına, bitki ve hayvan ordularından yıldız, galaksi ve süper küre ordularına kadar en küçüğünden en büyüğüne her şeye hükmeden, tedbir, idare ve terbiye eden muhteşem bir ulûhiyetin, rububiyetin ve hâkimiyetin varlığını göstermektedir.

“Şarktan garba, şimalden cenuba kadar yayılan mikroptan ta gergedana kadar, en küçücük sinekten ta en büyük kuşa kadar bütün onların rızıklarını yetiştiren rahmetinin hadsiz vüsatine ve her biri emirber nefer gibi vazife-i fitriyesini yapmak ve zemin yüzü her baharda, güz mevsiminde terhis edilenler yerinde yeniden taht-ı silaha alınmış bir orduya ordugâh olmak cihetiyle hâkimiyetinin nihayetsiz genişliğine kat’î delalet ederler.”<sup>39</sup>

Bediüzzaman bütündeki tevhid hakikatini vurguladıktan sonra her bir parçada da tevhidin hükmettiğini belirtir. Bu bağlamda bir mikrobun da tevhidi bir bakış açısıyla tefekkürüne davet eder. Bir mikrobu “pek ince ve garip bir makine-i ilahiye” olarak nitelendirerek yaratılışının mutlaka bir sebebe (*illet*) dayanması gerektiğine dikkat çeker. Bu sebebin ise tabii sebepler olamayacağını vurgular. Zira tabii sebeplerin ne ilmi ne kudreti ne de hayatı vardır. Oysa bir mikrobun akılları hayrette bırakan yaratılışını sebeplerle izah edebilmek için cisminin her bir zerresinin olağanüstü bir zekâ ve deha sahibi olmasının kabul edilmesi gerekir. Ne tabiatta ne de tabiatın zerrelerinde bu üstün özelliklerin bulunduğunu vehmetmek bile mümkün değildir. Buna binaen tüm kâinat gibi bir mikrobun yaratılışında da hükmeden şuur, ilim, irade, hikmet, nizam ve mizan gibi nice hakikat mikro âlemdeki mikroplar ve onların zerreleri, hücreleri, cihazları, hisleri sayısınca dillerle her daim tevhidi ilan etmektedir.

“Gözle görünmeyen bir mikrop, bir hayvancık küçüklüğüyle beraber pek ince ve garip bir makine-i ilahiyeyi havidir. O makine mümkünattan olduğundan vücut ve ademi mütesavidir. İlletsiz vücuda gelmesi muhaldir. O makinenin

39 Bediüzzaman Said Nursi, *Sualar* (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012), 85.

bir illetten vücuda geldiği zaruridir. O illet ise esbab-ı tabiiye değildir. Çünkü o makinedeki ince nizam, bir ilim ve şuurun eseridir. Esbab-ı tabiiye ise ilimsiz, şuursuz, camid şeylerdir.”<sup>40</sup>

Yaratılıştaki ihtişam içinde mükemmel bir sanat da söz konusudur. Kelebeğin kanatlarını, gülün yapraklarını sanat güzellikleriyle donatan Allah küçük bir mikrobu cihazlarını da hassas ölçülerle estetik ve eşsiz bir tarzda yaratmaktadır. O sanat içinde ne bir israf ne bir ölçsüzlük ne bir çirkinlik ne de bir haksızlık vardır.

Meyve Risalesi’nde canlılar âleminde mükemmel bir ölçülerle hem hayat hukuklarının korunduğu hem de her şeyin tüm teferruatıyla çok estetik bir sanatla yaratıldığına dikkat çekilmiştir. Hayvanlar, kuşlar ve bitkiler olarak üç bölümüne dikkat çekilen canlılar âleminde hayvanlar mikrop-gergedan dairesi, kuşlar sinek-simurga kuşu parantezi ve bitkiler de çiçek-bahar çemberine alınarak dikkat nazarlarına sunulmuştur. Az-çok, küçük-büyük farkı olmaksızın, boyutlardan ve sayılardan bağımsız olarak her şeyin israfsız, ölçülü, uyumlu, düzenli, sistematik ve estetik bir şekilde yaratılmakta olduğunun şu ifadelerle altı çizilmiştir:

“Bütün masnuatta gayet hassas mizanlarla âzâlarını yerleştiren, mikroptan gergedana, sinekten simurga kuşuna, bir çiçekli nebattan milyarlar, trilyonlarla çiçekler açan bahar çiçeğine kadar israfsız ölçülerle bir tenasüp, bir muvazene, bir intizam ve bir cemalet içinde masnuatı bir hüsn-i san’at yapan ve her zîhayatın hukuk-ı hayatını kemal-i mizanla veren (...)”<sup>41</sup>

Risale-i Nur külliyyatının bazı kısımlarında hayvanlar âleminin genişliği ve çeşitliliği ifade edilirken “mikrop”tan “gergedan” a vurgusunun tercih edilmesi dikkat çekicidir. Mikroplar hayvanlar âleminde boyut olarak en küçük, sayıca en çok ve türce en çeşitli canlılardır. Gergedan ise hayvanlar dünyasında boyut olarak en irilerden, sayıca epey az ve türleri bir elin parmaklarını geçmeyen canlılardır.

Bediüzzaman *Şualar* isimli eserinde yaratılışın izahı sebepler ile yapılmaya çalışıldığında “bir mikrobu” yaratılışının “bin gergedan” dan daha meşakkatli olduğunu belirtmiştir. Hatta yaratılışı sebepler ile açıklamaya çalışan birinin bir mikrobu cismindeki her bir zerreye ilahi bir görme, işitme, ilim ve kudret gibi sıfatları vermek mecburiyetinde kalacağını şöyle vurgulanmıştır:

“Eğer esbaba verilse bir mikrop bin gergedan, bir meyve bir büyük ağaç kadar müşkülâtlı olur. Ve belki zîhayatın bedeninde acip vazifeleri gören her bir zerreye her şeyi görececek bir göz ve her şeyi bilecek bir ilim verilmek lâzımdır ki o ince ve mükemmel vazife-i hayatiyeyi yapabilsin.”<sup>42</sup>

40 Bediüzzaman Said Nursi, *İşârâtü'l-İ'câz*, terc: Abdülmecid Nursi (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012), 198.

41 Nursi, *Şualar*, 279.

42 Nursi, *Şualar*, 810.

*Sözler*'de ise yaratılıştaki kolaylık az-çok ve küçük-büyük arasındaki farkın olmayışı sıyrıla anlatılırken yine mikrop ve gergedana dikkat çekilmiştir. Sayılardan ve büyüklüklerden bağımsız olarak her şeyin kolay bir şekilde yaratılıyor olmasının sınırlarından biri olarak *tecerrüd* hakikati gösterilmiştir. Soyutlanma manasına gelen *tecerrüd* hakikati eşyanın ve canlıların mahiyetlerinin de sırrıdır. Buna binaen hayvaniyet mahiyeti en küçüğünden en büyüğüne kadar her hayvana nüfuz etmektedir. Bir mikroptan gergedana, iğne gibi bir balıktan (örneğin *paedocypris*)<sup>43</sup> bir balınaya, bir sinekten kartala kadar –isimlendirdiğimiz ya da isimlendiremediğimiz– nice canlıyı ortak bir mahiyette birleştiren, hayvanlar âlemine hükmeden hayvaniyet mahiyetinin mücerred oluşudur. Bu manada *tecerrüd* hakikati bir tevhid mührüdür. Bu muhteşem mühür bir mikrobu yaratan kim ise gergedanı da, balınayı da yaratan ancak o olabil-diğini ilan ve ispat etmektedir.

“Beşinci temsil: *Tecerrüt* sırrıdır. Mesela teşahhusattan mücerred bir mahiyet bütün cüz'iyâtına –en küçüğünden en büyüğüne– tenakus etmeden, tecezzâ etmeden bir bakar, girer. Teşahhusât-ı zâhiriye cihetindeki hususiyetler müdahale edip şaşırtmaz. O mahiyet-i mücerredin nazarını taşıyır etmez. Mesela iğne gibi bir balık balına balığı gibi o mahiyet-i mücerredeye maliktir. Bir mikrop bir gergedan gibi mahiyet-i hayvaniyeyi taşıyor.”<sup>44</sup>

*Şualar*'daki bir bölümde ise sanatlı yaratılıştaki *garabet* ve *cezalet* hakikatleri noktasında mikroplar dünyasına dikkat çekilmiştir. Misal olarak ise mikrop ve gergedanın yanı sıra zühre çiçeği ve Zühre yıldızı (Venüs gezegeni), karınca ve fil, arı ve hurma ağacı nazara verilmiştir. Mikrop, zühre çiçeği, karınca ve arı gibi küçük varlıkların gergedan, Venüs, fil ve hurma ağacı gibi büyük varlıklardan yaratılış noktasında daha aşağı ve sıradan olmadığı hatta daha ileri ve şaşırtıcı bir mahiyette oldukları şöyle ifade edilmiştir:

“Hâlık-ı kâinatın kudretine nisbeten masnuiyetindeki *garabet* ve *cezalet* noktasında zühre çiçeği, Zühre yıldızından geri değil ve karınca, filden aşağı olmaz ve mikrop, gergedandan hilkatçe daha acip ve arı sineği, hurma ağacından fitrat-ı acîbesiyle daha ileridir.”<sup>45</sup>

Bediüzzaman, Birinci Dünya Savaşı'nın cihad meydanlarında telif ettiği *İşârâtü'l-İcâz* isimli eserinde “küçük hurdebinî hayvancık” olarak nitelendirdiği mikrobun vücudunda büyük bir fabrika gibi düzenli ve sistematik bir işleyişin olduğunu belirtmiştir. Kâinatta en küçük varlıklardan en büyük cisimlere kadar hiçbir şeyde en ufak bir

43 Roland Pease, “Scientists Find ‘Smallest Fish’”, 25 Ocak 2006 tarihinde erişildi. news.bbc.co.uk.

44 Nursi, *Sözler*, 714.

45 Nursi, *Şualar*, 816.

tesadüfün ve düzensizliğin olmadığını, nizam ve intizamın varlığının her şeyde çok açık bir şekilde görüldüğünü şu cümleleriyle dile getirmiştir:

“Misal olarak gösterdiğim o küçük hurdebinî hayvancığın yani mikrobun büyük fabrikasındaki nizam ve intizamı aklın ile gördüğün takdirde başını kaldır, kâinata bak. Emin ol ki kâinatın vuzuh ve zuhuru nisbetinde o yüksek nizamı, kâinatın sahifelerinde pek zahir ve okunaklı bir şekilde görüp okuyacaksın.”<sup>46</sup>

Bediüzzaman'ın mikroplar dünyası tefekkürlerinde dikkat çektiği noktalardan biri de canlılar dünyasında rızık cihetindeki ortaklıklardan kaynaklanan tevhid mührüdür. Bediüzzaman su ve havanın akışkanlığına dikkat çekerek mikroptan file varıncaya tüm canlılara rızık olmasındaki mucizevi tecelliyi şu sözleriyle dile getirmiştir:

“İlem bil ey kardeş! Gel sen su ve havaya bak, gör ki nasıl selis ve yumuşak halk edilmişlerdir. Evet tesbih ederiz o zatı ki su ve havayı hem bir mikroba hem de kocaman file beraberce rızık edip lokma yapar.”<sup>47</sup>

*Mesnevî-i Nuriye*'de ise mikroplar dünyasına esma-i hüsnâ perspektifinden tefekkürî bakışın bir anahtarı verilmektedir. Allah'ın ilahi isimlerinin tevhid sırrıyla kâinatın tamamında küçük-büyük her şeyde tecelli ettiği vurgulanmaktadır. Farklı varlıklarda farklı tarzlarda tecelliler olsa da tüm ilahi isimler müsemmada müttehiddir. Yani tüm isimler Allah'ın Zat-ı Akdes'inden kaynaklanır. Buna binaen insanı eşsiz bir tarzda yaratan Halık, yağmuru rahmet kılan Rahman, güneşi ıslık ıslık parlatan Nur, galaksileri ayakta tutan Kayyum, âlemleri hayatlandıran Hayy isimlerinin sahibi bütün güzel isimlerin ve bu isimlerin tüm tecelli mertebelerinin yegâne sahibi olan Allah'tır.

“Kezalik esma-i ilahiyeden bir hüceyreye veya bir mikroba tecelli eden bir isim kâinatı ihata eden isim ile müttehiddir. Çünkü müsemmaları birdir. Mesela bütün kâinata taalluk ve tecelli eden Alîm ismiyle bir zerreye taallük eden Hâlık ismi müsemmada müttehiddirler. Hurma ağacına taallük eden Musavvir ismiyle de semeresine taallük ve tecelli eden Münşi ismi müsemmada müttehiddirler.”<sup>48</sup>

46 Nursi, *İşârâtü'l-İcâz*, 199.

47 Nursi, *Mesnevî-i Nuriye*, trc., Abdülkadir Badıllı, 418.

48 Nursi, “Zerre”, *Mesnevî-i Nuriye*, içinde, trc., Abdülmecid Nursi, 249; Abdülkadir Badıllı'nın tercümesindeki metinde mikroplardan bahsedilmemektedir; “Öyle de cüz'iyattan herhangi bir cüz'ün bir hüceyresine tecelli eden bir isim esma-i hüsnâdan kâinatı ihata etmiş bir ismin müsemmasıyla müttehiddir. Meselâ her şeyi bütün ahval ve etvarıyla bilen Alîm ismi gibi bir isim; şu zerrenin Hâlıkıyla ve bu ağacın Musavvirıyla ve o semerenin Münşi'siyle ve bu illetin Şafi'siyle müsemmada müttehiddir. (Yani bütün o isimlerin sahibi birdir, vahiddir.) Belki muhaldir ki; şu cüz'ünün cüz'isinin (cüz-i cüz'isinin) ismi, yani ona tecelli ile bakan isim, her şeyi kaplayan Vasîu'l-evsâ' olmasın.” Bkz. Nursi, “Zerre”, *Mesnevî-i Nuriye* içinde, trc., Abdülkadir Badıllı, 424.

## **Meleklerle İman**

Bediüzzaman meleklerle iman hakikati bağlamında da mikroplar âlemini ele almıştır. Ezeli ve ebedi hayat sahibi olan Allah, tecellileri sonsuz Hayy ve Muhyi isimleriyle yeryüzünün her tarafını her çeşit canlıyla şenlendirmektedir. Boş zannedilen hava, su ve topraklarda sayısını bilmekten aciz kaldığımız nice küçük canlıyı harikulade bir tarzda yaratmaktadır. *Mesnevî-i Nuriye*'de bu cömertçe yaratılışın çok kolay, hızlı, sistematik ve mucizevi bir tarzda olmasına şöyle dikkat çekilmiştir:

“Ve keza fevkalade bir suhulet ile, harika bir sür’atle, mu’ciz bir itkan ve intizam ile cûd-ı mutlaktan akan âsârdan anlaşılıyor ki mikrop gibi en küçük ve daha küçük havaî, mâî, türâbî hayvanlar boş zannedilen âlemin yerlerini doldurmuşlardır.”<sup>49</sup>

Allah'ın yaratmasındaki bu *cud-ı mutlak* yani hayatın cömertçe, hiç beklenmedik maddelerden ve boş zannedilen yerlerde bile –suyun akması, ışığın parlaması kolaylığında– yaratılması geniş gökyüzünün, gezegenlerin ve yıldızların da boş ve cansız bırakılmayacağını akla getirmektedir. Köhne gecekonduların sakinlerle tıka basa dolu olduğunu görüp muhteşem sarayların boş olduklarını zannetmek makul olmadığı gibi yeryüzünün her tarafını hayat sahipleriyle şenlendiren Hayy-ı Kayyum'un yıldızları, melekût ve gayp âlemlerini cansız ve âtil bıraktığına inanmak elbette akıl kârı değildir. Kısaca mikro âlemleri çok çeşitli mikroplarla hayatlandıran Hayy-ı Kayyum elbette makro âlemleri ve gayp âlemlerini de sayısız melekler ve ruhanilerle şenlendirmektedir.

Bediüzzaman madde ile mana, beden ile ruh arasındaki ilişkiye dikkat çekerek maddesinin küçüklüğü nispetinde bir varlığın hayati özelliklerinin arttığı ve şiddetlendiğinden bahseder. Bu hakikatin delili olarak da mikroskobik canlıların his ve duygularının keskinlik derecelerine dikkat çeker. Ayrıca madde ile izahı mümkün olmayan birçok manevi hakikatin melekût âlemine işaret ettiğini de dile getirir. Madde âleminin manevi âlemler ve melekût âlemlerinin üzerinde bir tül, dantelli bir perde gibi olduğu ve asıl olanın melekût âlemleri olduğuna şu sözleriyle işaret eder:

“Zira âlet-i mükebbire ile binler defa büyütülen sonra görünen bir mikroba dikkat edilse görünür ki maddenin tesâğuru nisbetinde âsâr-ı hayat, nur-ı ruh tezayüd eder, teşeddüd eder. Madde inceleştikçe bizden uzaklaşınca ruh âlemine, hayat âlemine yaklaşıyor gibi hararet-i ruh, nur-ı hayat daha şiddet ile tecelli ediyor. Bak o hurdebînî huveynenin havassına! Ne kadar keskindirler ki âzâsını, rızkını görür. Kardeşinin sesini işitir, ilâahir... Demek havassı ve kuvvaları binler defa bizimkilerden şediddir, keskindir, hassastırlar.

49 Nursi, “Şule'nin Zeyli”, *Mesnevî-i Nuriye* içinde, trc., Abdülmecid Nursi, 314; Bkz. Nursi, “Şu'lenin Zeyli”, *Mesnevî-i Nuriye* içinde, trc., Abdülkadir Badıllı, 619-620.

Hem madde-i meşhureden başka pek çok menâbiin tereşşuhatı, lemaatı, se-meratı âlem-i mülkte vardır ki katiyyen maddeye ve hareketine irca' ile izah edilmez. Demek âlem-i mülk ve şehadet, âlem-i melekût ve ervâh üstünde tenteneli bir perdedir... Her şey hatta meyvelerin içi dışından, batını zahirinden daha muntazam, daha lâtif, daha san'atkârane olduğu gösterir ki hüküm melekûtundur.”<sup>50</sup>

### **Kitaplara ve Peygamberlere İman**

Cenab-ı Hak sonsuz rahmeti, ikramı ve cömertliğinin tecelli mertebelerini göstermek için umulmadık yerlerden çeşit çeşit nimetlerini ihsan etmektedir. Bir tohum ve çekirdekten yüzlerce, binlerce sebze ve meyveyi ihsan ettiği gibi balı zehirli bir sineği, ipeği elsiz ve gözsüz bir böceği hizmetkâr kılarak ikram etmektedir. Bu tarz bir in'am, ihsan ve ikramda şüphesiz pek büyük hikmetler ve rahmetler vardır. Adeta Mün'im-i zülcemal, Kerim-i zülkemat insanoğluna hiç ümit edilmedik varlıkları sürpriz bir şekilde hizmetkâr ederek ve manen secde ettirerek, meleklerin Hz. Âdem aleyhisselama secde etmesi sırrının her bir insan için de bu manada geçerli külli bir hakikat olduğunu göstermektedir.

Rahmet, ikram ve ihsan hakikatlerinde olduğu gibi Kadir-i zülcelal sonsuz kudretinin büyüklüğünü göstermek için insanın küçük varlıklar karşısındaki acziyetini fark etmesini de istemektedir. Ayaksız bir yılandan, gözsüz bir akrepten korkan insanoğlunun acziyetinin en ibretlik hallerinden biri de göz ile görülmeyen bir mikroba mağlup olması ve ondan korkmasıdır. İlahlık iddiasındaki firavunun sarayının karıncalar tarafından yıkılması, nemrutun kibrinin bir sinek tarafından ayaklar altına alınması, ahir zaman diktatörlerinin hayatlarına kasteden bir mikroba direnememeleri gibi nice misaller iktidarıyla böbürlenene ve kendilerinde büyük bir kudret vehmeden despotların dahi ne derece aciz birer varlık olduklarını gözler önüne seren ibretlik sahnelerdir.

“Her mahluk, her zerre doğrudan doğruya Vahid-i Ehadе isnad edilse ve onlar O'na intisap etseler, o vakit o intisap kuvvetiyle ve seyyidinin havliyle, emriyle karınca firavunun sarayını başına yıkar, baş aşağı atar; sinek nemrutu gebertip cehenneme atar; bir mikrop en cebbar bir zalimi kabre sokar.”<sup>51</sup>

Bediüzzaman Yirmi Beşinci Söz'de “أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ”<sup>52</sup> ayetini tefsir ederken kendi ni yaratıcı zanneden nemrut ve firavunların hallerine dikkat çekmiştir. Kibir ve gururlarıyla ahmaklaşan bu insanlar mutlak kudret sahibi olduklarını düşünürken bir

50 Bediüzzaman Said Nursi, “Nokta Risalesi”, *İlk Dönem Eserleri* içinde (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012), 193.

51 Bediüzzaman Said Nursi, *Mektubat* (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012), 365.

52 Tur 52/35.

sineğe ya da bir mikroba mağlup düşeceklerini belki de akıllarından hiç geçirmemiştir. Ancak takdir-i ilahi onları vehmettikleri mutlak kudretin zıttı olarak mutlak acizliğin en aşağı mertebelerine hem dünyada hem de ahirette atarak ibretlik bir tarzda cezalandırmıştır.

“Demek kendilerini birer hâlık zannederler. Halbuki bir tek şeyin hâlıkı her bir şeyin hâlıkı olmak lazım gelir. Demek kibir ve gururları onları nihayet derecede ahmaklaştırmış ki bir sineğe, bir mikroba karşı mağlup bir aciz-i mutlakı bir kadîr-i mutlak zannederler.”<sup>53</sup>

Bediüzzaman ilahi terbiyenin ve nebevi ahlakın insanı en aciz bir hayvan derekesinden en faziletli bir insan-ı kâmil mertebesine çıkardığını ise şöyle vurgulamıştır:

“Kur’an-ı mu’cizü’l-beyanın mucizane terbiyesine bak ki nasıl edna bir kederle ve küçük bir gamla başı dönüp sersemleşen ve küçük bir mikroba mağlup olan bu küçük insan terbiye-i Kur’an ile ne kadar teali ediyor.”<sup>54</sup>

### **Kadere İman**

Kâinatta mikro âlemden makro âleme bu kâinat her şeyi kuşatan bir ilmin düsturları ve her şeye gücü yeten bir kudretin tecellileriyle yaratılmaktadır. Mikroburn gözü-nü yaratan, ona görme duygusunu veren ancak görüntüler âlemini yaratıp güneşleri ve yıldızları görüntüler âleminin ışık kaynakları kılandır. O öyle bir Halık-ı zülcelal ve Fatır-ı zülkemaleddir ki görmesi sonsuz bir Basir ve ilmi sonsuz bir Alîm’dir. Allah’ın görmesi ve bilmesine hiçbir şey perde olamadığından yaratması da muhteşem ve mükemmel bir düzen, ölçü, plan ve program ile gerçekleşmektedir. Bediüzzaman her şeyin belirli bir miktar ve kader ile Allah’ın sonsuz ilmi olan İmam-ı Mübîn’de kaydedildiğini şu cümlesiyle dile getirmiştir:

“Arının dimağını, mikroburn gözü-nü tanzim eden Zât, senin ef’âl ve a’mâlini mühmel, başıboş, hesapsız, kitapsız bırakmayarak İmam-ı Mübîn’de yazar.”<sup>55</sup>

Kadere iman konusunda insanın çözmekte zorlandığı en kritik mesele kader ile cüz-i ihtiyarının nasıl bağdaşıyor olmasıdır. Kaderi inkâr edenlerin ortak özelliklerinden biri kendi kendilerini malik zannetmeleri ve cüz-i ihtiyarilerine yaratıcılık vasıfları vermeleridir. İnsan cüz-i ihtiyarisinin sınırlarını bilmeyip aştığı ve kulluk

53 Nursi, Sözlere, 518.

54 Bediüzzaman Said Nursi, *Lem’alar* (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012), 209.

55 Nursi, “Zerre”, *Mesnevî-i Nuriye* içinde, trc., Abdülmecid Nursi, 245; “Hem sineğin dimağını ve mikroburn gözü-nü tasvir edip inşa ederek tanzim eden bir zat, elbette senin ef’alini, ipi boğazına sarılı olarak başıboş ve ehemmiyetsiz bir şekilde terk edip bırakmaz. Belki senin bütün fiillerini İmam-ı Mübîn defterinde yazarak seni ey insan onun üstünde hesaba çekecektir.” Bkz. Nursi, *Mesnevî-i Nuriye*, trc., Abdülkadir Badilli, 414.



dairelerinden uzaklaştığı nispette kadere iman meselesinde çıkmaz yollara sapmaktadır. Buna binaen cüz-i ihtiyarının sınırlarını fark ettiren, insanın ne derece aciz olduğunu hissettiren durumlar netice itibarıyla Allah'ın kudreti, rahmeti ve hikmetine itimat etmeye yönelmekte ve kadere imana kuvvet vermektedir. Dolayısıyla bir mikroptan zelzeleye kadar insanın aciziyetini ve cüz-i ihtiyarisinin sınırını bildiren her durum bir yönüyle kadere imanın elzemiyetini de ihtar etmektedir.

“Cenab-ı Hakka hakiki abd olmazsa kendi kendine malik zannedecek. Halbuki o cüz-i ihtiyar, o küçük iktidarı ile şu fırtınalı dünyada vücudunu idare edemiyor. Hayatına muzır mikroptan tut ta zelzeleye kadar binler taife düşmanları, hayatına karşı tehacüm vaziyetinde görür. Elîm bir korku dehşeti içinde her vakit kendine müthiş görünen kabir kapısına bakıyor.”<sup>56</sup>

İnsanı korkutan mikroptan, pandemiden ta depreme, kıyamete kadar birçok zahiri tehditler vardır. En küçüğünden en büyüğüne tüm bu tehditlere karşı aciz kalan insanı ancak kadere iman teskin edebilir ve rahatlatılabilir. Zira kadere iman ederek Allah'a tevekkül ve teslim olduğunda zahiren düşmanlık vaziyetini takınan bütün bu varlıkların aslında çok merhametli bir Rahim'in, her işi hikmetli bir Hakîm'in ve her şeyi gücü yeten bir Kadîr'in kontrolünde olduğu bilinerek her türlü endişe ve korkudan emin olunur.

“Ve nasıl ki hurdebinî bir mikroptan korkar, ecrâm-ı ulviyeden zuhur eden kuyruklu yıldızdan dahi korkar.”<sup>57</sup>

“Hem sana düşmanlık vaziyetini alan mikroptan ta taun ve tufan ve kaht ve zelzeleye kadar bütün eşyanın dizginleri o Rahîm-i Hakîm'in elindedirler.”<sup>58</sup>

Bediüzzaman küfür ve dalalet bakışının mikroplardan kuyruklu yıldızlara değin birçok varlığı düşman olarak algıladığını, sürekli bir şekilde korku, elem ve dehşet duyulmasına yol açtığını dile getirmiştir. Bu durumu daha cehenneme gitmeden dünya hayatında bir cehennemî yaşamak olarak tasvir eden Bediüzzaman bu manevi hastalığa hiçbir bilimsel ve teknolojik gelişmenin ne çare olduğu ne de fayda verdiğini şöyle vurgulamıştır:

“Küfür ve dalalet bütün kâinatı ehl-i dalalete binler müthiş düşmanlar taifeleri ve silsileleri gösteriyor. Kör kuvvet, serseri tesadüf, sağır tabiat elleriyle, manzume-i şemsiyeden tut ta kalpteki verem mikroplarına kadar binler taife düşmanlar bîçare beşere hücum ettiklerini ve insanın câmi mahiyeti ve küllî istidadatı ve hadsiz ihtiyacatı ve nihaysiz arzularına karşı mütemadiyen korku, elem, dehşet ve telaş vermesiyle, küfür ve dalalet bir cehennem zakkumu olduğunu ve bu dünyada da sahibini bir

56 Nursi, *Sözler*, 861.

57 Nursi, *Lem'alar*, 30.

58 Nursi, *Sözler*, 866.

cehennem içine koyduğunu; din ve imandan hariç binler fen ve terakkiyat-ı beşeriye o Rüstem ve Herkül'ün kahramanlıkları gibi beş para fayda vermediğini, yalnız iptal-i his nev'inden muvakkaten o elîm korkuları hissetmemek için sefahet ve sarhoşlukla sırınga ediyor.”<sup>59</sup>

### **Ahirete İman**

Hayy-ı Kayyum, Halık-ı zülcelal, Fatır-ı zülcemal ve Kadir-i zülkemaal olan Cenab-ı Hak yeryüzünde her baharda milyonlarca çeşit canlıyı hatasız, kusursuz, mükemmel, eşsiz ve sanathı bir tarzda yaratmaktadır. Bütün bu çeşitlilik, güzellik ve mükemmellik ahiret âlemlerindeki canlı türlerine küçük bir örneklik teşkil etmesi için yeryüzünde sergilenmektedir. Bediüzzaman'ın ifadesiyle yeryüzü “pek geniş ahiret âlemlerindeki masnuâtın küçük mikyasta numunegâhı”<sup>60</sup> olmaktadır. Yeryüzünde yaratılan canlılar içinde özellikle küçük boyutlardaki varlıklar hem sayısal hem de sanatsal bakımdan çok daha fazla dikkat çekmektedir. Adeta yeryüzü “nebatât ve hayvanâtın kesretli enva-ı sağıresinden cevadâne icadın medarı, çarşısı”<sup>61</sup> hükmüne geçmektedir.

Canlılar dünyasının küçük türleri olan mikroplardan böceklere kadar olan türlerin her baharda yaratılan fertlerinin Âdem aleyhisselamdan kıyamete kadar yaratılacak insan fertlerinden sayıca daha fazla olduğu söylenebilir. Buna binaen haşirde insanların dirilişinin milyonlarca misali her baharda ve özellikle de mikro âlemde gerçekleşmektedir. Öldükten sonra dirilişi akıldan uzak gören ve bu büyük hakikati mantık terazisi ile tartamayanların yalnızca mikroplar âlemini inceleyip tefekkür etmesi ve bu mikro dünyadaki olağanüstü dirilişi gözlemlemesi yeterli olacaktır.

Bediüzzaman yeryüzünün bahar ve yaz aylarında gerçekleşen dirilişini bir bayram gününe benzetir. Nasıl ki bayram günü herkes en güzel elbiselerini ve üniformalarını giyer, varsa madalyalarını takar. Yaz ve bahar bayramının geçit töreninde (*resm-i geçit*) canlı türleri üniformalarını giymiş ve madalyalarını takmış bir orduyu andırır. Özellikle küçük canlı türlerinin çokluğu, çeşitliliği ve hareketliliği çok daha dikkat çekici ve cezbedicidir. Bediüzzaman'a göre bu cezbedicilik sema ve melekût âlemlerindeki meleklerin ve ruhanilerin nazar-ı dikkatlerini de kendisine çekecek derecede cazibedardır. Yeryüzündeki bu muhteşem tablonun insanlardan meleklere tüm tefekkür ehli için şirin bir manzara ve bir ibret levhası hükmüne geçtiğini Bediüzzaman şöyle dile getirmiştir:

59 Bediüzzaman Said Nursi, “Hutbe-i Şamiye”, *İlk Dönem Eserleri* içinde, (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012), 565.

60 Nursi, *Sözler*, 470.

61 Nursi, *Sözler*, 470.

“Bilhassa rû-yi zemin, hususan bahar ve yaz zamanında masnuat-ı sağirenin taifelerine öyle şaşaalı ve birbiri arkasında bayramlardır ki tabakat-ı âliye de olan ruhaniyatı ve melaikeleri ve sekene-i semavâtı seyre celb edecek bir cazibedarlık görünüyor. Ve ehl-i tefekkür için öyle şirin bir mütalâagâh oluyor ki akıl tarifinden âcizdir.”<sup>62</sup>

## Sonuç

Mikroskobik bir ordu olan koronavirüs bir buçuk yıldır dünyanın ana gündemini meşgul etmektedir. Koronavirüsün küresel gündem olması dikkat nazarlarını mikroplar dünyasına yöneltmiştir. Koronavirüsün sağlıktan eğitime, psikolojiden ekonomiye ve kültürden teknolojiye insanlığı birçok açıdan etkilediği gibi din ve inanç yönünden derin tesirler uyandırdığı görülmektedir. Salgının açtığı bu kapıdan girildiğinde, korkulardan sıyrılıp sakin ve derin bir bakışla incelendiğinde mikroplar âlemi muhteşem bir tefekkür dünyası mahiyetini kazanmaktadır.

Tefekkür, Allah'ın ezeli kelamı olan Kur'an-ı Hakîm'de büyük ehemmiyet verdiği bir hakikattir. Bir meselenin ehemmiyetinin beyanı ve ispatı için tek bir ayet ve hatta ayetin bir işareti kâfi iken Kur'an'ın her dokuz ayetinden birinin ilim ve tefekkürü teşvik ediyor oluşu verilen ehemmiyetin göstergesidir. Akıllı ve vicdanlı bir varlık olan insanın yaratıcısına en anlayışlı bir muhatap olabilmesi için kapsamlı ve zengin içerikli tefekkürlere ihtiyacı vardır. Bu ise öncelikle Allah'ın ezeli kelamı olan Kur'an-ı Hakîm'i en doğru bir tarzda tefekkür etmesi ve sonra da Kur'anî, imani bir bakışla hem kendisinin hem de kâinatın yaratılış maksatlarını keşfetme serüvenine çıkmasıyla gerçekleşmelidir.

Kâinat tefekkürlerinin konusu olması açısından mikroplar çok küçük oldukları ve gözle görülmedikleri için insanoğlunun dikkatini çekme noktasında daha büyük yaşam formlarının gölgesinde kalmıştır. Ancak mikroplar gezegenin en kalabalık ve en fazla türü olan canlı topluluğunu oluştururlar. Bu anlamda mikroplar dünyası imanî ve Kur'anî tefekkürlerin konusu olan, diğer canlı türlerinin gölgesinde kalmayacak derecede hayret ve merak uyandırıcı ibret ve tefekkür âlemidir.

Kur'an'ın tefekkür emirlerini hakikat mesleği edinen Bediüzzaman Said Nursi hakikate ulaştırın en kısa, en güvenli ve en kapsamlı Kur'anî yollardan biri olarak tefekkürü görmüştür. Bu manada onun eserlerinde Kur'anî metot ile iman hakikatleri perspektifinden çok zengin muhtevada kâinat ve mevcudat tefekkürleri mevcuttur. Mikro âlemin canlı unsurları olan mikroplar âlemi de Risale-i Nur'un birçok eserinde

62 Nursi, *Sözler*, 283.

nazar-ı dikkate sunulmaktadır. Özellikle insanın acziyet ve zafiyetinin vurgulanması makamında ancak bir mikroskop ile görülebilen bir mikroba direnemeyip mağlup olduğuna dikkat çekilmektedir. Risale-i Nur eserlerinde imanın her bir esasının perspektifinden mikroplar dünyasının tefekkür konusu edilmesi ise bedi bir tefsir oluşunun bir tezahürüdür.

Risale-i Nur'da Allah'a iman perspektifinden mikroplar âlemi tefekkürlerinde yeryüzündeki nice ordular gibi mikropların da muhteşem ordular teşkil ettiklerine dikkat çekilmektedir. Yeryüzündeki milyonlarca bitki ve hayvan orduları gibi mikrop orduları da son derece hikmetli yaratılışları ve mükemmel tarzda emre itaatleriyle hâkimiyeti her şeyi kuşatan bir yaratıcının varlığının ve birliğinin şahidi olmaktadır. Tevhidi bakış açısıyla tefekkür edildiğinde mikroplar dünyasındaki her bir mikrop pek ince ve garip bir ilahi makine gibi görülmektedir. Bu manada her bir mikrop kursuz bir tarzda yaratılan cihazları ve hassas duyguları sayısınca dilleriyle Allah'ın varlığına ve birliğine şahadet etmektedir. Canlılar âleminde her bir varlığın hayat hukukunu koruyan Cenab-ı Hak her bir mikrobun her bir ihtiyacını da en küçük bir ihmal olmaksızın sonsuz rahmeti ve kudretiyle ihsan etmektedir. Öyle ki suyu, havayı ve ışığı mikroptan file varıncaya tüm canlılara rızık yapmasındaki mucizevi tecelli tevhidi tüm azametiyle ispat ve ilan etmektedir. Yine hayvaniyet hakikatinin tecerrüd sırrıyla mikroptan gergedana kadar tüm hayvan türlerine nüfuz etmesi tevhidin en göz kamaştırıcı mühürlerinden biri olmaktadır.

Risale-i Nur'da mikroplar dünyası meleklerle iman hakikati bağlamında da ele alınmıştır. Ezeli ve ebedi hayat sahibi olan Allah yeryüzü sarayının her tarafını her çeşit canlıyla zinetlendirmektedir. Öyle ki boş zannedilen hava, su ve topraklarda sayısı bilinmekten acziyete düşülen nice mikro canlıyı anbean yaratmaktadır. Mikro âlemleri boş bırakmayıp çok çeşitli mikrop türleriyle dolduran Hayy-ı Kayyum makro âlemleri ve gayp âlemlerini de büyüklükleriyle orantılı olarak sayısız melekler ve ruhanilerle şenlendirmektedir.

Kitaplara ve peygamberlere iman bağlamında ise ilahlık iddiasındaki firavunun sarayının karıncalar tarafından yıkılması, nemrutun kibrinin bir sinek tarafından ayaklar altına alınması ve ahir zaman diktatörlerinin kendi hayatlarına kasteden bir mikroba direnememeleri misalleri verilmektedir. İktidarıyla böbürlenene ve kendilerinde büyük bir kudret vehmeden despotların, gücünü Allah'tan alan en küçük bir canlı karşısındaki acziyetleri nübüvvet davasının hakkaniyetine çarpıcı birer delil hükmüne geçmektedir.

Kadere iman perspektifinden değerlendirildiğinde ise kâinatta mikro âlemden makro âleme her şeyi kuşatan sonsuz bir ilmin hükmettiği görülmektedir.

Bu bağlamda mesela bir mikrobun gözünü yaratan ve ona görme duygusunu veren ancak görüntüler âlemini yaratıp güneşleri ve yıldızları görüntüler âleminin ışık kaynakları kılan sonsuz ilim ve sıfatlar sahibi bir yaratıcı olması gerekir. Ayrıca kadere iman hakikatinin bir yönü de insanın cüz-i ihtiyarisi yani özgür iradesidir. Kaderi inkâr edenlerin ortak özelliklerinden biri de cüz-i ihtiyarilerine yaratıcılık vasıfları vererek ubudiyet dairesinden çıkmalarıdır. Bu manada bir mikrop insana acziyetini ve kulluk sınırlarını bildirerek en küçüğünden en büyüğüne kadar tüm tehditler karşısında ilahi kadere ve kudrete teslim olunması dersini verebilmektedir.

Son olarak mikrop dünyası ahirete iman hakikati cihetinden de tefekkür edilebilmektedir. Sonsuz hayat sahibi olan Allah her baharda milyonlarca tür canlıyı –maddi ve manevi tüm ihtiyaçlarını unutmadan, eksiksiz, en mükemmel ve en güzel bir tarzda karşılayarak- yaratmaktadır. Canlılar dünyasının küçük türleri olan mikroplardan böceklerle kadar çok sayıda türün her baharda yaratılan fertlerinin sayısının Âdem aleyhisselamdan kıyamete kadar yaratılacak insan fertlerinden daha fazla olduğu söylenebilir. Buna binaen her baharda özellikle de mikro âlemde gerçekleşen çeşit çeşit ve hayranlık uyandırıcı dirilişler haşirde insanların dirilişinin görkemli birer misali olmaktadır. Öldükten sonra dirilişin misallerini görmek isteyen insanın yalnızca mikroplar âlemini inceleyip tefekkür etmesi ve bu mikro dünyadaki olağanüstü dirilişi gözlemlemesi yeterli olmaktadır.

## Kaynakça

1. Crawford, Dorothy H.. *Ölümcül Yakınlıklar | Mikroplar Tarihimizi Nasıl Şekillendirdi?*. İstanbul: Metis, 2019.
2. Çetin, Mustafa. "Kur'an'da Tefekkür Kavramı". *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1994).
3. İsfahani, Rağıp. *Müfredât | Kur'an Kavramları Sözlüğü*. İstanbul: Çıra, 2010.
4. İşeri, Mustafa Said. "Risale-i Nur'un İki 'Odak Kelime'si: Mana-yı İsmî ve Mana-yı Harfî". *Köprü* 141 (Eylül-Aralık 2018): 23-38.
5. Kılıç, Sadık. "Kur'an'da Tefekkürün Semantik Evreni". *Diyanet İlmî Dergi* 54 (2018).
6. Nurbaki, Haluk. "Mikroplar Âlemi". *Büyük Doğu* 19 (17 Şubat 1950).
7. Nursi, Bediüzzaman Said. *İlk Dönem Eserleri*. İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012.
8. \_\_\_\_. *İşârâtü'l-İ'câz*. Trc., Abdülmecid Nursi. İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012.
9. \_\_\_\_. *Lem'alar*. İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012.
10. \_\_\_\_. *Mektubat*. İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012.
11. \_\_\_\_. *Mesnevî-i Nuriye*. Trc., Abdülkadir Badıllı. İstanbul: İttihad Yayıncılık, 2010.
12. \_\_\_\_. *Mesnevî-i Nuriye*. Trc., Abdülmecid Nursi. İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012.
13. \_\_\_\_. *Muhakemat*. İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012.
14. \_\_\_\_. *Sözler*. İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012.
15. \_\_\_\_. *Şualar*. İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012.
16. Pease, Roland. "Scientists Find 'Smallest Fish'". 2 Ağustos 2021 tarihinde erişildi. [news.bbc.co.uk](https://www.news.bbc.co.uk)
17. Sözen, Kemal. "Din-Tefekkür İlişkisi". *Diyanet İlmî Dergi* 54 (2018): 87-106.
18. Unat, Yavuz. "Mikrop Kuramı ve Akşemseddin". 2 Ağustos 2021 tarihinde erişildi. [academia.edu/38218948/Mikrop\\_Kuram%C4%B1\\_ve\\_Ak%C5%9Femseddin](https://academia.edu/38218948/Mikrop_Kuram%C4%B1_ve_Ak%C5%9Femseddin)